

ЖИТТЯ і ПРАВО

ВІСТНИК ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ — ВИХОДИТЬ РАЗ НА ТРИ МІСЯЦІ

ВИДАЄ ТОВАРИСТВО „СОЮЗ УКРАЇНСЬКИХ АДВОКАТІВ“ У ЛЬВОВІ.

Редагує Колегія: д-р Кость Левицький, д-р Володимир Старосольський, д-р Маріян Глушкевич, д-р Олександр Надрага і д-р Роман Домбчевський. — Начальний і від-
повідальний редактор: д-р Кость Левицький.

Адреса Редакції і Адміністрації: „Життя і Право“, Львів, Ринок ч. 43, I. поверх.

Передплата: чвертьрічно 3 зол., піврічно 6 зол., цілорічно 12 зол.

ПРОФ. АНДРІЙ ЯКОВЛІВ

ДО ПИТАННЯ ПРО ГЕНЕЗУ КОПНИХ СУДІВ НА УКРАЇНІ.

Останні два роки принесли нам дві нові праці про копні (громадські) суди на Україні: проф. **Р. Лашенка**: „Копні суди на Україні, їх походження, компетенція і устрій“. Ч. I і II. 1925 і 1927 р. Збірник правничої комісії Наукового Товариства імени Т. Шевченка у Львові, ч. I—II, та **Ір. Черкаського**: „Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI—XVIII в.в.“ ч. I. Збірник Соціально-Економічного Відділу Української Академії Наук в Києві, ч. 13, р. 1928. Обидві праці висвітлюють багацько питань, що повстають при вивченні копних судів, головним чином, питання, що торкаються деталей устрою й чинности копних судів. Особливо цікава й важлива в цьому відношенні праця Ір. Черкаського, яка в опублікованій частині повно й детально знайомить з ріжними назвами копного суду, з взаємовідносинами між копним судом та судами гродськими й торкається питання про походження копного суду, знайомить з особовим його складом, порядком і способом скликання копи, місцем, де збирався копний суд і компетенцією суду що до осіб, справ і території. Відкладаючи до іншого часу критичний огляд обох праць, я на цей раз хочу спинитися на одному з головних питань, звязаних з дослідями про копні суди, — на питанні про походження копних судів, і то тому, що це питання не досить освітлено в згаданих працях і не остаточно розрішено.

З легкої руки першого дослідника копних організацій, проф. Н. Д. Іванішева („О древних сельских общинах“

в Юго-Западної Росії“) в літературі довгий час панувала його теорія про походження копи від давньої руської селянської громади „общини“. Проф. Іванішев вважав копні організації XVI—XVII в.в. за „селянські общини“, висловлюючись так: „Сільська община південно-західної Росії, з її правними звичаями і самостійним складом копних судів має ознаки глибокої давнини. Про початок і походження цієї установи ми не знаходимо жадних відомостей ні в літописах, ні в писаних законодавчих пам'ятниках. З великою ймовірністю можна гадати, що „сільські общини“ повставали за тих часів, коли славянські племена, що залюднювали теперішню південно-західну Росію ще не були зеднані в державну спілку під зверхною владою господарів (ст. 23).“ „Кожне село наріжно і вся община разом відповідали за вчинки всіх своїх членів. В межах своєї **округи** община ручалася за безпеку життя й майна як своїх членів, так і захожих (ст. 7).“ Думку проф. Іванішева підтримав проф. Р. Леонтович („Крестяне Юго-Западної Росії по Литовському статуту, XV—XVI ст.“), а М. Любавський (Областное дѣленіе и мѣстное самоуправленіе Литовско-русского государства“) аргументував її так: „Копний суд повстав на ґрунті кругової відповідальності місцевих громад за своїх членів і влади їх над ними... Ця кругова відповідальність і влада, що брали свій початок з незапам'ятних часів, були найміцнішим законом, який ще зв'язував мешканців у місцеві громади за тих часів, коли інші зв'язки між ними вже порвалися (ст. 660).“ М. Любавський наближає копи до „верви“ Руської Правди: „верви, видимо, були першими природними об'єднаннями, що повстали з вузьких рамок кривної спілки“... „вони залишилися як місцеві громади зобов'язані круговою порукою за злочини, заподіяні в їх межах... (ст. 661).“ Думку про кругову поруку і гуртову солідарність особливо підтримував проф. Леонтович в другій своїй праці: „Областные суды въ Литви“, базуючи цю солідарність на інституті „сусідства“ та „сусідського звичаю“, а в праці: „Русская Правда и Литовский Статутъ“ він привів копи до: „верви“ Руської Правди і до чеських „осад“. О. Ефименкова в своїх працях: „Копные суды въ лѣвобережной Украинѣ“ та: „Народный Судъ въ Западной Росії“, не згоджуючись з думкою проф. Іванішева про тотожність копи і сільської общини, всеж таки висловлюється за існування копної судової округи з круговою порукою і відповідальністю членів її за спокій і безпеку за невідачу злочинців, тощо. Проф. М. Грушевський („Історія України-Русі“, т. V) вважає копний суд за рештки давнішої громадської організації, та що повстав копний суд з сусідства і тримався на традиції (ст. 361). Проф. Р. Лашенко в питанні про походження копи й копного суду об'єднує погляди проф. Іванішева і Ефименкової, ви-

знає існування копних округ і кругову поруку та відповідальність членів копної округи („Копні суди на Україні“, ч. I, ст. 3, 7, 10). Нарешті Ір. Черкаський, посилаючися на судові акти, доводить, що громадський (копний) суд повстав із спільности сусідських інтересів, які полягали в тому, щоб спільними силами виявити, судити й карати злочинців, бо... „кожному шкода не мила (ст. 51). Він рішучо відкидає думку про існування копних судових округ, не визнає кругової поруки і відповідальности та зазначає, що хоч копне право і дає деякі натяки на цю відповідальність в інститутах: невивиду сліду з села, зречення села присягати, невидачі шкодника і т. і., але тут справа йде не про кругову поруку та відповідальність, а лише про покривання шкодника, за що село й каралося через накладання на нього копою виплати шкоди (ст. 47—48). Що до питання про час походження копи, то тут майже всі дослідники, в тому числі і Ір. Черкаський, висловилися за те, що копа є організацією дуже давного походження. Леонтович прирівнює копи до „**конів**“ Руської Правди; Г. Демченко („Притомные люди и копная сторона“) вбачає копу в словах Руської Правди про гонення сліду „Съчюжими людьми и съ послухи“; М. Любавський прирівнює копу до „верви“. Нарешті, Ір. Черкаський бачить сліди зародження копного процесу в нормах Руської Правди, що говорять про „дику виру“, яку вервь платила, про розшук злодія по слідам у верві, куди той слід привів, при чому під „вервью“ він розуміє село (ст. 65—68). Таким чином, хоч дослідники й висловилися однодушно за те, що початок копного устрою треба шукати в глибокій старовині нашій, але у них немає одностайної думки що до питання, як повстали копні організації, при яких умовах, які основи їх внутрішнього устрою. Дослідники висловили дві, цілком протилежні думки: одні з них вважають копні організації за громади-общини з певною округою, круговою порукою і відповідальністю за своїх членів, другі-ж навпаки, визнають, що копи були лише вільними спілками сусідів з метою боротьби проти злочинців, розшуку їх, карання та задоволення скривджених.

Автори, що прирівнюють копи до „верви“ Руської Правди та вбачають в копах давні сільські громади-общини з круговою порукою, послаються звичайно на ст. 19 Руської Правди, Академ. Списку та на ст. ст. 3, 4, 5 і 6 Карамз, Списку. Зазначені статті містять такі правила: 1) коли буде вбито огнищанина (ст. 19), чи княжа мужа (ст. 3), а „головника не ищуть“, (чи тому, що не хочуть шукати, чи тому, що не знають вбивця), тоді „вервь“ платить князю „виру“, яка зветься також „дикою вирою“. Вервь платить дику виру на тій підставі, що „тогоже дѣля имъ помагати головнику“ (ст. 4 Карамз.). 2) В тому ви-

падкови, коли головник є, але його не хочуть шукати, себто видати, вервь платить виру, а „головничество“, себто відшкодування за вбивство скривдженим повинен платити головник“ („а головничество, то самому головнику, а въ сорощъ гривень заплатити ему изъ дружины своею часть“ (ст. 4). 3) В тих випадках, коли вбивство станеться ненавмисно, в сварці, тоді вервь нічого не платить а вбивця платить лише виру князеві („оже будетъ убилъ оже въ свадѣ или въпиру явлено, то тако ему платити по вервинѣ, еже ся прикладывають вирую (ст. 4). 4) Коли вбивство станеться на розбої, без сварки, тоді вервь нічого не платить, а розбійник з родиною найтяжче карається (Будеть ли стояль на разбой безъ всякыя свады, то за разбойника люди не платять, но выдабыдутъ самого всего и съ женою и зъ дѣтьми на потокъ и разграблене“ (ст. 5). 5) Нарешті ст. 5. Карамз. Списку містить правило, що коли хто відмовиться платити дику виру спільно з іншими, тому люди не помагають і він сам повинен платити, як що йому трапиться нещасливий випадок ненавмисного вбивства („Аже кто не вложится въ дикую вину и виру, тому люди не помагають, но самъ платить“ (ст. 6). Наведені статті, як бачимо зовсім не встановляють кругової поруки чи відповідальності **перед тим, хто має право на відшкодування за вбитого.** Вони лише встановлюють „виру“ тоб то штраф, грошову кару на користь князя за те, що вервь не шукає вбивця, або не хоче видати. „Головничество“, себ то відшкодування скривдженого, платить не вервь, а сам „головник“. Ще більше: за розбійника відомого, навмисного вбивця, люди не платять і „вири“, — його самого з родиною і майном видають на „поток і разграбленіє“. Отже Руська Правда не встановлює кругової поруки і відповідальності цілої верви за злочин навмисного вбивства, лише накладає виру за нерозшук вбивця, за допомогу йому. Обовязок платити спільно дику виру базується не на законі, а на договорі, на згоді мешканців верви, бо ст. 6 передбачає випадок відмовлення „вкладатися“ в дику виру. Кожний може відмовитися, але після цього він вже сам несе весь тягар і вири, і відшкодування. Що з себе уявляє „вервь“, на яку покладено обовязок шукати злочинця? Термін „вервь“ богацько праці завдав історикам та правникам. Одні виводять слово „вервь“ з санкритського — *urvi* = земля, територія; другі (як Карамзин) від нормандського — *hvarf* = теж територія; треті (Соловбов) від славянського слова: „вервити“, що значить „міряти землю вервями“. З славянських народів слово „вервь“ зустрічається у Русі та в Хорватів. (Н. Jire ek, *Historicky Slovâr Slovanskeho prava. Praha-Bрно, 1904, ст. 389 під словом „verv“.*) В Руській Правді термін „вервь“ вживається в двох значіннях: по перше — для означення певної території („въ чейже верви голова ле-

жить“ (ст. 4) Кар.; („по верви искати къ себѣ татя“ (ст. 80) Кар.); по друге, для означення мешканців, населення, території („которая ли вервь начлетъ платити дику виру“ (ст. 4); „за разбойника люди не платять (ст. 5). Яку територіяльну одиницю уявила вервь, про це не маємо прямих вказівок в Руській Правді. Крім „верви“, Руська Правда знає ще: „град“ чи „город“ (ст. ст. 32, 36, 69, 125 Карам. Сп.); „село“ (ст. ст. 64, 88 і др.); „поле“ (ст. 39), або „земля“ (ст 32, 36). Проф. Ясинський („Село и вервь“), а за ним і Ір. Черкаський (цит., ст. 67) ототожнюють вервь з селом. Як що визнати, що статті Руської Правди, які говорять про вервь, давніші за статті, що згадують „село“, то в такому випадку цілком можливо прирівняти вервь до села, бо і в ст. 3-й (вервь) і в ст. 88-й (село) говориться про розшук вбивця й злодія. Колиж визнати, що ці статті однаково давного походження, то між вервью а селом повинна бути якась різниця; яка саме, на певно не можна сказати, але по аналогії з пізнішим копним правом, яке без сумніву являється лише дальнішим розвитком норм Руської Правди, можна припустити, що „вервь“ Руської Правди означає „околицю“, себто село чи город з приналежними до них землями (згадаймо: „изъ своего города въ чюжу землю извода нѣтъ“ (ст. 36 Карам.), або і кілька сусідних, сумежних сел з їх землями.

Таким чином ми прийшли до висновку, що Руська Правда не встановлює кругової поруки чи відповідальности членів верви за вбивство і що Руська Правда не дає жадних підстав для висновку, що вервь це давна сільська громада-община з круговою порукою. На наш погляд, не в нормах про вервь треба шукати початків того „права стародавнього“, яке потім розвинулося в копне право, а в інших нормах Руської Правди. Дослідники копних судів і копного права під впливом теорії проф. Іванішева не звернули уваги належної на інший бік питання про походження копних судів. Ір. Черкаський, перевіривши твердження Іванішева і других дослідників з Руською Правдою, рішуче відкинув цю теорію, але все таки прийшов до висновку, що початок копного суду треба вбачати в нормах Руської Правди, які говорять про обовязок верві шукати вбивця, абож платити дику виру (цит. ст. 67—68). Цейже автор робить висновки, що копний суд повстав із спільности сусідських інтересів, які полягали в тому, щоб спільними силами виявити, судити й карати злочинців, бо.. „кожному шкода не мила“ (ст. 51). Але чому повстала „спільність сусідських інтересів“ і яким чином вона привела до утворення копного суду, Ір. Черкаський не дає пояснення.

На наш погляд утворення копних організацій, як і зародження спільности сусідських інтересів повстали на

ґрунті слідуючих явищ правового побуту народного. По загальному признанні дослідників, норми Руської Правди, за деякими виключеннями, відносилися до давнішої доби, ніж доба появи цього правового кодексу (проф. Сергієвич: „Лекції и изслѣдованія“, стор. 91). Досить послатися на ст. 1-у Руської Правди, в якій говориться про криваву помсту, щоб упевнитися, що найдавніші норми Руської Правди склалися в далеку добу родового побуту, коли кривава помста була діючим правовим звичаєм. Характерною особливістю родового побуту вважається існування родин, родинних спілок, що виникли на основі походження членів родини від одного батька (чи матері), мали спільне майно і знаходилися під єдиною владою голови чи старшого в родині. Всі члени однієї родини були між собою „свої“, вони трималися спільно, один одному допомагали і всі працювали для своєї родини. Інші родини та члени їх — були „чужі“, вороги. Оці чужинці і вчиняли злочини проти родини; проти „чужих“ і потрібні були заходи соціального захисту (Акад. О. Малиновський: „Кари майнові і особисті“. Збірник в честь акад. Д. Багалія, 1927, стор. 197). За злочин родина мстилася на чужій родині, на її членах, на її майні. З розвитком культури ізольованнісць окремих родин потроха зникає; родини виділяють зі свого складу нові родини, які заховують звязки з родинною-матір'ю. З другого боку скріплюються доброзичливі відносини між родинами-сусідами; поступенно кривний звязок заступають інші звязки: сусідські, територіяльні і племенні. В цю добу необмежені акти помсти, що приводили раніше до постійної боротьби та знищення цілих родин, стали вважатися шкідливими, загрожуючими спокою й порядку. Виникають перші правні норми, правила, що ставлять акти помсти під певний контроль громадянства, обмежують випадки примінення помсти, пізніше замінюють її грошовою карою, і, нарешті, з організацією держави, зовсім забороняють. Ці нормативні правила, складають перші процесуальні норми, які потім стають джерелом і для матеріального права. Для нас важливо тут відмітити, що, як при кривавій помсті головна, **активна роля належить** скривдженому, яким з початку була родина, потім окрема особа, так і обмежуючі та контролюючі помсту правила торкалися поведження скривдженого. Скривджений шукав свого ворога-злочинця, мстився над ним, і навпаки, злочинець ховався від помсти, не хотів давати задоволення скривдженому. Тому, в первісних пам'ятниках права ми знаходимо норми, що торкаються — з одного боку — встановлення правил для скривдженого, як він мав шукати злочинця, шкодника, а — з другого боку — встановлення способів задоволення шкоди, себ то тогож таки скривдженого.

Норми Руської Правди про криваву помсту відносилися до пізнього періоду родинного побуту: ми бачимо, що стаття 1-а Руської Правди містить в собі правила, що обмежують помсту, а саме — встановлюють порядок, хто кому має мститися: „Аже оубієтъ кто моужа, то мстити брату оубрата, либо отецъ, или синоу...“ і т. д. В XI ст., при синях Ярослава кривава помста вже була замінена викупом: „и отложиша оубієніе за голову, но кунами ся выкоупати“ (ст. 2. Кар.). В короткій редакції Руської Правди маємо в артикулах: 2, 9, 13—15, 20, 38 Акад. сп. цілий ряд процесуальних правил, які мають на увазі скривдженого та встановлюють порядок його поступовання за для задоволення шкоди. Інші артикули містять лише таксацію карі й відшкодування. В широкій, пізній, редакції, Руської Правди, крім повторення норм давньої редакції, в артикулах: 27, 29, 32, 34, 36, 68, 88, 99 і 125 мається цілий ряд процесуальних правил, які мають на увазі головним чином скривдженого і його ролю в давньому процесі. Так, арт. 27 і 29 встановлюють, що скривджений, у якого втік челядин, або пропали коні, зброя чи одежа, щоб мати право одібрати ці речі від того, в кого вони знайшлися, повинен: „закликати, заповідати на торгу“; колиж він цього не зробить, то по арт. 30, він не має права силоміць відібрати речі, але повинен „понести на сводъ, гдѣ еси взялъ“. Коли скривджений і той, у кого знайдено речі, мешкають в одному „граде“, то йти „исцу до конца того свода“; колиж свод піде „по земляхъ“, то треба йти до „трехъ сводовъ“, себ то до третьої особи, від якої набуто крадену річ; „ему третьему платити кунами за лице“ (річ), а взявши лице йти до кінця своду чи „до конечного“, хто перший вкрав чи знайшов річ; цей — конечний і повинен платити шкоду і „продажу“ — князеви. Артикули 34 і 36 говорять про „сводъ по конамъ“, себто „по землямъ“, через три межі, що відділюють землі чи села. Арт. 36 в згоді з арт. 32. встановлює, що коли крадіж трапилася в місті, то шукати злодія можна лише в межах міста: „А исъ своего города въ чюжу землю извода нѣтъ“; скривджений має обмежитися цим одним „сводом“ і закінчити його, взявши собі „лице“; той, хто набув крадену річ, тратить свої куни „дондѣже налѣзеть“, себ то поки не знайде злодія. Арт. 68 говорить про право кредитора в певних випадках продати в **рабство** боржника. Арт. 88 встановлює цікавий спосіб розшуку злодія: „не боудеть ли татя, то по слѣду женуть (скривджений) съ чюжими людьми и съ послухи“. Як що слід доведе на великий шлях або на пусту, де не буде ні села, ні людей, та тут слід зникне, то скривджений остається без задоволення; колиж слід приведе до села або до „товару“ і з села люде, чи з „товару“ господарі, не вийдуть та сліду від себе „не отсочать“ або „отобють ся“, то вони повинні

заплатити скривдженому за крадіж і князеви — „продажу“. Це правило цілком увійшло потім в норми копного права. Арт. 99 говорить про право скривдженого взяти винного „на муку“, „на желізо“. За даремну „муку“ скривджений повинен заплатити. Артикул 125 говорить про „сочіння“ холопа в городі чи в хоробах. Всі наведені артикули мають на увазі акцію скривдженого, його поступовання по розшуку злочинця: шуком злочинця, злодія чи вкраденої речі, доходить своєї шкоди скривджений сам, або при допомозі „чюжих людей“, себ то чужих даній справі, але очевидно йому дружних, певно, сусідів, з послухами — свідками. Той, хто мав крадену річ і віддав її, як „лице“ скривдженому, стає на місце скривдженого і теж сам собі злодія шукає. Нігде не говориться про розшук злочинця представником влади, чи хоч би про допомогу скривдженому, а коли й згадується про князя, то лише для встановлення вири чи продажі, яка має бути виплачена йому, як грошова кара.

Таким чином, на перших ступінях правного розвою громадянства активна роля припадає на долю скривдженого. Первісні правні норми про криваву помсту мають на увазі скривдженого і його поступовання. Послідуючі норми, що регулювали помсту та обмежували її, як і норми, що дозволяли в богатях випадках оборону права, сдержання відшкодовання та покарання винного без суду, також мають на увазі лише скривдженого. „Свод“, „гонення слідом“, „сок“ — це все способи, при допомозі яких скривджений шукав свого шкодника, крадену річ, „лице“. Але цими актами діяльність скривдженого не обмежувалася. Піймавши злодія, чи довідавшись через „опит“, „сок“, „свод“, „гонення слідом“, хто його шкодник, знайшовши при тому й „лице“ і свідків, скривджений повинен був не тільки подати судови всі докази — „доводи“, себ то привести свідків, принести чи привезти „лице“, але також привести і поставити на суд і свого шкодника, при чому мав право для цього вжити й примусу силою. Про це говорить і римський закон XII таблиць. Римське — *actio* походить від слова — *agere*. Звідци скривджений, позовник *actor*, той, хто веде; пізваний, шкодник *actus* або *ductus*. Цим термінам римського права цілком відповідають старославянські: чеський термін — *rohon* від „погнати“, український часів Статуту Литовського і чеський *rovod*, сторона поведова; пізваний — це одпор, сторона одпорна (Лит. Статут 1529, розділ I, арт. 1). Руська Правда називає скривдженого „истиц“, (арт. 17, 32, 33 і др. Карамз. Сп.) від слова: „искати“, зазначаючи цим діяльність скривдженого, направлену на розшук шкодника-злочинця.

Отже, як бачимо, скривджений має право виконувати не тільки всі акти попереднього судового слідства, але й бо-

гацько інших, важніших актів. Шукаючи злочинця, чи „лице“ при свідках, при допомозі приятелів-сусідів, опитуючи їх і цілу околицю, обмірковуючи з „чужими людьми“ заподіяну шкоду, скривджений таким способом встановлював з доказами в руках самий злочин чи шкоду, як з боку фактичного, так і з боку правного, знаходив злочинця чи шкодника, брав його на муку та увязнення і лише тоді приходив до князя чи його врядника. Справа, власне кажучи, вже була вирішена по суті і готовою подавалася урядови. Для суду не лишалося нічого іншого, як тільки ствердити своїм авторитетом зроблений висновок і взяти судову данину, бо й виконання вироку переводив сам скривджений. І дійсно, з Руської Правди ми бачимо, що там дуже мало згадується про суд як орган покликаний судити, себ то розрішати спори та накладати кари. В короткій редакції Руської Правди однак арт. 38, згадує про те, що коли пійманого злодія не вб'ють до світа, то треба „вести его на княжь дворь“. В широкій редакції (ст. 70 Карамз.) згадує про холопа, який „обиды дѣля своего господина къ судиямъ бѣжить“; ст. 99 говорить про „тяжи“, які судять „съ послухы, съ свободными“. Отце і всі згадки про суд. Інші артикули Руської Правди встановлюють лише кари і судові данини. В деяких артикулах говориться про приділення до скривдженого княжого урядника — „децького“ для присутності при процесуальних актах (напр. при ставленні на „муку“ — арт. 100 Кар.), але можна гадати, що присутність децького робила вже зайвим звертання до суду і до князя і вся справа вирішувалася при допомозі сусідів, в справі прямо незаінтересованих, а після присуду оплачувалося децького і судову данину князеві. Такі висновки можна зробити, аналізуючи норми Руської Правди.

В добу після Руської Правди еволюція давних правних норм на Україні-Русі та в інших славянських народів пішла ріжними шляхами розірвавши давню єдність засад правного побуту. В Чехії і в Польщі, що більш звязані були з заходом, з римсько-геранським світом, зміцнюється державний лад, утворюються нормальні суди, які переймають на себе більшість актів, що їх в попередню добу виконував скривджений — астор. На Україні-Русі, навпаки спочатку дякуючи слабости держави, а потім через постійні розрухи, татарське лихоліття, переход центру державного життя на захід і північний захід еволюція правних норм не йшла нормальним шляхом і часто спинялася на рівні попередньої доби. Розуміється, правне життя якось йшло, в народних масах правотворча сила жила й діяла, але про це ми не маємо відомостей. Були місцевости, де своєї влади зовсім не було; були якісь громади з виборними отаманами, що „сиділи за татарами“, але що з себе уявляли ці громади в правному відношенні, ми не знаємо. В XIV. в. Галичина

підпала під владу Польщі, яка ввела там свої станові й німецькі суди; Волинь та Київщина увійшли в склад литовської держави. Ця останна, міцна з боку військового, з боку культурного не тільки не дала нічого свого, а навпаки прийняла всю правну старовину українську та неперушно деклярувала її в перших своїх законодавчих актах. Коли придивитися ближче до такого пам'ятника судового, як Судебник короля і вел. князя Казимира, даний Литві 1468 р., себ то 300—400 років пізніше Руської Правди, то можна запримітити, що за ці 300—400 років норми Руської Правди мало змінилися, надто ті, що торкаються діяльності скривдженого. Як в Руській Правді, в Судебнику ми знаходимо правила про це, як „тата сь лицомъ приведуть“ (арт. 1), як платиться „просока“ за відкриття злодія (арт. 2); про те, що „винного нашодши“ треба „къ праву поставити“ (арт. 8), що „злодія вивидуть ись права, чимъ его възвелять, казнити по его дѣламъ“. „А кому тата видадуть, а тотъ не всхочеть его казнити“ (арт. 12); „а сь лицемъ приведуть“ (арт. 15). „А коли тата приведуть, а на кого сокъ усочить, а домучатся татьбы“ (арт. 16) і т. п. Всі ці вирази свідчать про те, що діяльність скривдженого продовжувала бути активною, що він ще виконував багатько процесуальних актів попереднього слідства, починаючи від розшуку „лица“ і злочинця-шкодника, та кінчаючи „мукою“ за підозреного і виконанням присуду над винним. Разом з тим, можна констатувати і певну еволюцію давніх норм, головним чином, в напрямі зафіксування в законі більшої участі в акції скривдженого сусідів „околиці“ (термін, що вперше з'являється в законі), в якості помічників і навіть суддів. Нарешті в Судебнику з'являються і нові норми, які певно виникли, як правні звичаї протягом періоду, що пройшов від Руської Правди до появи Судебника.

З таких норм треба зазначити, поперше, норми, що встановлюють співучасть околиці в попередній, дослідчій стадії процесу: арт 8 зобов'язує особу, яка держить у себе „лежнів“ (бездомних, перехожих людей), оновістити про це „сусідам околиці“; арт. 16 говорить про другу крадіж, про яку „околиця будеть вѣдала“; арт. 17 згадує про першу крадіж: „и околиця будеть перво злодѣйства на него не вѣдала“; теж і арт. 18. Арт. 23 зобов'язує того, хто знайшов прилюдного коня чи клячу — „оповѣдати околиці“ (в Руській Правді було: „оповѣстити на торгу“). Вирази наведених вище артикулів, що мають на увазі не одного скривдженого, а багатьох осіб („приведуть“, „выведуть“, „выдадуть“, „домучатся“ і інше), — також свідчать про акцію не лише скривдженого, а кількох, може й багатьох осіб в розшуку злочинців. З другого боку, Судебник говорить і про різні суди: про суд великого князя з панами радою (арт. 21), про „обчий суд“ (9—10), про „суддів“ і про

„Бздоков“ в справах про землю і межі. Арт. 4. говорить про суддів, що судять „в колцѣ“. Ці останні судді дуже подібні до копних суддів, які були сусідами в околиці. Характерно, що й копа стояла в колі, „в черті“, про що свідчить вираз: „кидати шапку у черту“. Але треба зазначити, що термін „копа“ Судебнику Казимира ще не був відомий.

Порівняння Судебника 1468. р. з Руською Правдою дає нам підставу до висновку, що еволюція права за 300—400 років, нічого по суті не змінивши в положенні скривдженого, пішла в напрямі поширення процесуальних норм на цілу групу ближих скривдженому людей, його сусідів, на околицю, які не тільки приймають участь у розшуку шкодника разом з скривдженим, але й виконують обов'язки чисто судові: встановлюють вину злочинця (Судебник, арт.: 1, 4, 5, 6), накладають кари і виконують присуди (арт. 1, 2, 5, 7, 8, 12, 13—18 і др.). Про ролі мешканців ми зустрічаємо деякі вказівки в Руській Правді. Очевидно, в дальнішому розвою права ролі сусідів збільшилася під впливом ослаблення державного ладу та необхідності допомагати один одному в розшуку шкодників, бо по перше, „кожному шкода не мила“, як сказано в одному документі з доби копних судів, а по друге — „кто не вложиться, тому люди не помагають“ (арт. 6. Руської Правди Карамз.); хто не хоче помагати скривдженому сусідові, тому й сусіди не допоможуть, коли йому станеться „шкода“. **На цьому ґрунті і виникає той сусідський, спільний інтерес**, який приводить шляхом довголітнього досвіду та звичаєвого признання до утворення „куп“ чи „коп“ — своєрідних зборів сусідів околичних, на яких скривджений і сусіди „межі собою винного“ шукають, а знайшовши, вислухують „доводи“ поведової сторони, „одпор“ шкодника, встановлюють вину й кару, виносять „вказаніє“ — присуд, а іноді цей присуд тутже й виконують. До сусідських інтересів примішувалися та їх зміцнювали міркування доцільності й користи від спільного розшуку злочинців, від можливості відкрити при „опиті“, а той на „муді“ злочини та шкоди, що до того часу не були розкриті, а також і міркування особистого інтересу, з огляду на приписи закону (арт. 88 Руської Правди та арт. Судебника) про те, що „невихід платить шкоду“. Копні організації уявляються нам по документам, переважно як засіб знайти шкодника, як зорганізована сусідська допомога скривдженому в розшуку злочинця. „Маємо, — сказано в одному документі — стародавний звичай, правом посполитим обварований, іж кедиж ся кому злодійством шкода станет... тогди таковсю ушкоджений шкоди і шкодника свого копою звик доходити“. (Акти Вид. Ком. № 217. Ір. Черкаський, цит. ст. 234). В Литовському Статуті приписується: „а если би укравдженый злодейством хотел шкоди своя доходити копою, тогды вси

въ той околиці... мають казати подданым своїм на копу сходити ся" (1588. XIV. 9). „Хотячи о той шкоді своїй довідати... на завтрей копу збирав сусідів околичних“ (А. В. К. № 78; Ір. Черкаський, ст. 192). Гродський суд прямо докоряв пані Достоевській, що вона жадних заходів не вжила, щоб виявити вбивців мужа її... навіть копи не скликала (тамже № 198). Можна навести майже з кожного документа докази того, що роля скривдженого, ушкодженого і в період Литовських статутів та діяльності копних судів продовжувала бути активною та що копа була організацією, яка допомагала скривдженому; діяльність копи залежала від ініціативи скривдженого.

Вище сказане дає нам підставу твердити, що не кругова порука і відповідальність громади, села чи околиці перед скривдженим за шкоду були основою, на якій утворилися копи й копний суд, а навпаки, роля й діяльність скри дженого, поведової сторони, астор-а, обєднала сусідів, мешканців околиці в спільному сусідському інтересі та привела до утворення на основі взаємності окремих організацій сусідських, у формі копних зібрань. Розповсюдження, усталення організації та довготривалість існування копних судів в Литовсько-Руській державі знаходить своє пояснення в консерватизмі цієї держави, в небажанні порушувати „старовину“ та в примітивізм процесуальних норм, що не знали різниці між цивільними шкодами і карними вчинками; що не вводили публичного інтересу в карне суд чинство, що весь тягар попереднього слідства перекладали на плечі скривдженого, що, нарешті, не мали в державній судовій системі, побудованій під впливом польським на становім принципі, близького до населення позастанового, загального суду. І як тільки було переведено реформи, в процесуальних законах та заведено нову систему судів (що сталося для території Литви після розборів Польщі, Ір. Черкаський, ст. 68), копні суди зараз же втратили свій *raison d'etre* і перестали існувати, як легальні організації, хоч довго ще сліди громадського способу розшуку й карання злочинців, надто злодіїв, жили у правній свідомості народу українського та час від часу виявлялися, як пережиток, у формі народних самосудів над відьмами, злодіями й конокрадами. Такий кінець копних судів являється неперечним доказом того, що головною основою для утворення копних судів було не становище шкодника, злочинця та його близьких відносно скривдженого, т. зв. кругова відповідальність а, навпаки, активна роля скривдженого в примітивному, первісному процесі.*)

*) Помішуючи отсю цінну розправу професора Андрія Яковлева позваляю собі звернути увагу дослідників нашого давного права на мою працю, видану в р. 1895. п. з.: Правда Руска, памятник законодатний права руского з XI. віку („Ч. Пр.“). Д-р К. Левицький.